

Marc Strauss*

Novi postopek

Izraz »postopek« si sposojam od Lacana, ki ga uporabi s skrbnim premislekom, saj se pojavi nič manj kot sedemkrat, se pravi, skoraj v vsakem stavku v prvem delu predavanja, ki ga je podal na Francoskem Inštitutu v Milanu dne 18. decembra 1967. Predavanju je naslov »Psihoanaliza in njeno razmerje do realnosti«.¹

S pomočjo tega izraza v svojem prvem stavku definira psihoanalizo: »rekel bi, da psihoanaliza, torej tisto, kar neki postopek odpre kot izkustveno polje, je realnost.«

Izkustvu odprto polje je znanstveno polje, saj se opira na eksperimentalno realnost. Dejansko od Galileja naprej vemo, da je polje, ki ga definira izkustvo – ne glede na to, ali je fizikalno ali mentalno –, znanost.

Za ilustracijo te ključne vloge postopka se bom obrnil na dobro znan primer, ki ga je podal Koyré, ki je bil Lacanova osnovna referenca v zvezi z epistemologijo znanosti. Koyré je pojasnil, da je daljnogled obstajal že precej dolgo, kot pripovedava, ki so jo uporabljali v vojski in mornarici. Toda potrebno je bilo nekaj, čemur danes pravimo sprememba paradigme, da se je lahko nekdo spomnil, da bi to orodje uporabil kot instrument za popolnoma novo izkustvo: za gledanje zvezd. Galilejeva revolucija v astronomiji ni bila v odprtju polja, temveč v znatni razširitvi njegovega obsega, saj mu je daljnogled, rabljen kot instrument, odprl dostop do nečesa, česar ne le, da pred njim nihče ni videl, temveč predvsem nihče ni niti pomislil na to, da bi gledal zvezde. Kljub temu pa bi zadoščalo, da bi nekdo prišel na to idejo. Ideja je bila tu, na to je čakala že od odkritja orodja daljnogleda. Toda obstoj epistemologije znanosti kot posebnega polja utemeljuje dejstvo, da se ta ideja Galileju ni pojavila kar tako in naenkrat. Koyré pokaže, da je to idejo omogočil tedanji diskurz, med drugim to, da sta postala področje vidnega in njegovo merilo osnovni kriterij spoznanja. Zgodovina umetnosti in

43

¹ Cf. J. Lacan, »De la psychanalyse dans ses rapports avec la réalité«, v: *Autres écrits*, Seuil, Pariz 2001, str. 351–359.

* Psihoanalitik in psihiater, so-ustanovitelj in analitik član Šole (AME) Psihoanalitične Šole Forumov Lacanovskega polja. Prakticira in poučuje psihoanalizo v Parizu.

medicine vztrajno poudarja vlogo pogleda v tako imenovanem renesančnem obdobju. A ne glede na to, da je bil tedanji diskurz temu naklonjen, še vedno drži, da se je tega dejansko spomnil prav Galilej. Kar ostaja skrivnost.

Psihoanaliza je torej novi postopek. Uporablja nekaj starega, govor kot starodavno komunikacijsko orodje, in iz njega naredi instrument popolnoma novega izkustva.

Kolikor instrument odpre neko specifično polje, deluje kot ključ. Toda če naj bo polje, ki ga odpre, produktivno, mora biti postavljeno na preizkušnjo izkustva.

Postopek, ki je odprl polje psihoanalize, je prosta asociacija.

V nasprotju s predhodnimi diskurzi in tudi v nasprotju z Descartesom, je vse, kar je v njem rečeno, dobro in se mora ohraniti. Psihoanaliza ne postavlja subjektivne resnice na eno stran in večnih resnic na drugo.

Dejal sem, da je vse dobro, toda dobro za kaj? Dobro za vzpostavitev in ohranitev specifičnega dispozitiva, ki sprejme neko zahtevo in jo tudi obravnava, se pravi izčisti, in sicer v dveh pomenih besede: očisti in hkrati izčrpa. Dejansko je vsaka tožba, ki se naslavlja na analitika, zahteva, saj predpostavlja rabo govora, se pravi, da se *a priori* vpisuje v okvir dialoga. Analitikovo pojmovanje dialoga in splošneje funkcije govora je torej odločilno za rezultat, za smoter, ki ga predpiše analitičnemu izkustvu, torej izkustvu, ki spravi v tek postopek proste asociacije.

Na voljo sta dve opciji: analitik si bodisi prizadeva nadomestiti subjektova prepričanja, tudi in predvsem nezavedna, s pravo mero realnosti, za katero jamči sam; bodisi si analitik prizadeva subjektu omogočiti, da vzame na znanje slepe ulice, na katerih temelji sama njegova zahteva. Ta zadnja opcija, ki je Lacanova, subjektu razkrije način, kako za njega realnost konstituirajo zadovoljitve in njim ustrezni partnerji, ki nezavedno blažijo slepe ulice zahteve. Subjekt se bo lahko tako naučil [*apprendre*] in odslej upošteval [*prendre acte*], da je neozdravljivo razcepljen med užitek, vednost in resnico, tako da lahko istočasno zgrabi le dvoje od tega, saj se tretji člen nujno izmuzne.

Upoštevanje realnosti, da je subjektova konstitucija neozdravljivo razcepljena, je torej plod analitičnega postopka.

Obstajajo tudi spoznanja, ki so pridobljena drugače, s študijem vednosti in/ali prakse. Toda to, kar sem pravkar povzel kot analitično spoznanje, se pravi, spoznanje subjektovega razcepa, nima nobenega smisla, če ga izrečemo tako, kot sem to pravkar storil sam. Seveda se ga je mogoče naučiti na pamet, ga ponavljati in celo komentirati, toda njegova stopnja realnosti, torej njegove posledice bodo nične, če subjekt, ki je to izgovoril, ni preizkusil pomena tega spoznanja v svojem lastnem obstoju.

V analizi vednost šteje le, če je dobljena s specifičnim izkustvom proste asociacije. Lacan lahko zato reče, da je moč postopka tolikšna, da lahko deluje tudi če psihoanalitik ne pozna točno svojih teoretskih predsodkov.

V čem je torej postopek proste asociacije *izvorno* – poudarek je Lacanov – solidaren s freudovskim modusom intervencije?

Kot smo že omenili v zvezi z Galilejem, ostaja vprašanje »Zakaj on?« in »Zakaj je to storil?« skrivnost, ki je ne bo znal rešiti noben epistemolog. Njegova ideja se je izkazala za upravičeno za nazaj, zahvaljujoč odkritjem, ki jih je omogočila. In če postopek ne bi ničesar prinesel, bi bil čisto preprosto pozabljen.

Prav tako obstaja neka skrivnost asociacije idej: subjekt se lahko le nenehno sprašuje »Zakaj sem to rekel?« in »Zakaj sem to rekel na ta način?« Pogosto doda: »Tega danes nikakor nisem nameraval reči...« Poleg tega v skladu s pogodbo, ki jo implicira postopek in ki je bolj zavezujoča kot v ameriških policijskih filmih, ne le, da se vse, kar bo rekel, vključno z lapsusom, lahko uporabi, temveč se dejansko bo uporabilo, tudi če je to v nasprotju z njegovo voljo.

Lacan si prizadeva pokazati, da je vsaka beseda, ki je izgovorjena v okviru postopka, izkustvo skoka v neznano. Ne v neznano v smislu prevladujočega oziroma vsakdanjega diskurza, temveč v tisto, kar je samo sebi neznano.

Od tod Lacanovo pojasnilo: »Od seanse se pričakuje natanko to, česar se iz strahu, da bi dali preblizu prste, branimo pričakovati: presenečenje«.

Kdo je ta »se«? Je to »se« vsakdanjega diskurza, ki je zunanji postopku, ali zadeva tudi oba udeleženca tega postopka?

Kako se pravzaprav lahko pričakuje to, česar »se« branimo pričakovati? Gre morda za razdelitev vlog, tako da analitik pričakuje to, česar se analizant s svoje strani brani pričakovati in kar ga lahko samo presenetiti – namreč tisto, proti čemur se je prišel v analizi morda celo zaščititi?

Opozorimo, da Lacan ne reče »slabo presenečenje«, temveč presenečenje. Ali to pomeni, da je vsako presenečenje slabo, ker je nevarna grožnja? Presenečenje je gotovo nekaj, kar zmoti spokojnost, homeostazo načela ugodja.

Toda ali ne nosi življenje tudi dobrih presenečenj? V mislih imamo seveda darila, ki nam jih lahko dajo ljudje iz naše okolice in včasih tudi življenje samo. Zadeve niso tako enostavne. Vemo, da nekateri ljudje le stežka sprejmejo darila, dosti težje, kot jih podarijo, in to ne brez razloga. Rečeno na hitro, še tako prijetno darilo izdolbe manko užitka [*manque à jouir*]. Vselej vsebuje razsežnost neadekvatnosti, neuspeha, in nas prizadene bodisi zato, ker ni dovolj domiselno in okusno, bodisi je nasprotno na strani ekscesa in se nam zdi, da glede na naša pričakovanja presega vsako mero, kar nato izrazimo s »Hvala, toda to je preveč!« »Ne dovolj« ali »preveč«, presenečenje je vedno le na pol dobro, saj vključuje razsežnost »to ni tisto«.

Poleg tega obstajajo tudi različna slaba presenečenja, sicer Lacan ne bi dodal, da se prav zaradi presenečenja bojimo, da bi dali preblizu prste.

46

Strah, da bi dali preblizu prste, ni presenečenje, pred katerim bežimo, temveč nasprotno, tako kot Odisejeve sirene, presenečenje, ki nas kliče in zaradi katerega tvegamo, da se bomo potopili, da si bomo v primeru ognja opekli prste, da se bomo, če gre za vtičnico, ubili z električnim tokom, ali pa si prste zdrobili oziroma potrgali na stroju. Presenečenje torej kliče k tveganemu dejanju. Temu se reče skušnjava.

To nas nemudoma spomni na neko drugo presenečenje, ki kliče po tem, da bi dali preblizu prste in ki ga dobro poznamo, namreč primer malega Hansa in njegove erekcije. Erekcija, za katero že mati Hansa ne spodbuja k temu, da bi

dal preblizu prste, in ki je še bolj nevarno, saj ga spremlja presenečenje možne odsotnosti tega organa.

Če analizant sprejme tveganje presenečenja, torej slabega presenečenja, se mora analitik s svoje strani prav tako znati pustiti presenetiti. Presenetiti se pusti manifestacijam pacientovega nezavednega, kot je denimo lapsus, a tudi takšna ali drugačna premena glasu, ki analitiku daje znak, tako kot indic detektivu. V tem je razlika med Dupinom, likom Edgarja Allana Poea, in policijo: policija išče to, kar ji je bilo rečeno, da naj najde, torej pismo, medtem ko Dupin za to, da bi našel pismo, išče predvsem to, kar ga lahko preseneti.

Tako kot naš slavni detektiv mora torej tudi analitik premagati svoj strah, da bi dal preblizu prste. Subjektu mora namreč znati pokazati s prstom in ga s taktom, ki ustreza okoliščinam, privedi nazaj k tistemu, kar v subjektovem diskurzu preseneča.

Lacan gre v svojem tekstu dlje in vzpostavi paralelo med tem, kar preučujemo, presenečenjem-skušnjavo na eni strani in na drugi strani nečim, kar, navajam: »je izvirno zaznamoval travmatizem«. Kako je mogoče uskladiti skušnjo in travmatizem, če je slednje nekaj, čemur se poskuša subjekt izogniti?

To protislovje smo dejansko že srečali, ko smo omenili presenečenje ob darilu, ki je vedno le na pol dobro. Vendar pa se zato, ker je vedno le na pol dobro, ljudje na splošno še ne odpovedo praksi poklanjanja daril. Lacan je potisnil logiko tega razočaranja do skrajnosti in v seminarju Še predlagal svojo dobro znano maksimo: »Zahtevam, da odkloniš, kar ti ponujam, ker to ni tisto.« Trdil je, da ta fraza prevaja boromejske obroče subjektive strukture, in povlečemo lahko celo vzporednico z njegovo drugo dobro znano maksimo: »Ni spolnega razmerja.« Tukaj sicer ni dovolj prostora, da bi to razvili, vendar lahko predlagamo vsaj maksimo, ki jo je mogoče deducirati: »Ni darila, ki bi vzpostavilo razmerje Enega z Drugim.«

Spomnimo se lahko tudi načina, kako Lacan definira pozicijo psihoanalitika, saj gre za podobne registre: ponudba, in sicer ponudba besede. Lacan gre celo dlje in reče, da psihoanalizi s ponudbo, ki ustvari zahtevo, uspe tisto, o čemer lahko običajna trgovina oziroma marketing, kot pravimo danes, samo sanja.

Ali je treba povleči sklep, da se psihoanalitik opira na »Zahtevam, da odkloniš mojo ponudbo besede, ker to ni tisto«? Morda, saj se obzorje izkustva kljub temu zarisuje tam, kjer analizant določi mejo, se pravi, njegov konec.

Toda nismo še tam. Pot do tja je dolga in vodi od nemoči, da bi bilo to tisto, do njegove nemožnosti. Tu se lahko vrnemo k paradigmatičnemu primeru Hansovega srečanja z njegovo travmatično erekcijo, ki malega Hansa sooči z vprašanjem, ki se mu postavi zato, ker je govoreče bitje in ne žival. Lacan povzame vprašanje takole: »Kaj je to?« Vprašanje, ki terja iskanje odgovora. Če bi odgovor podal Drugi, se vprašanje preprosto ne bi postavljalo. Otroška seksualna radovednost, ki jo je Freud dešifriral kot strastno elaboracijo otroških seksualnih teorij, ni nič drugega kot prevod tega iskanja odgovora in, kar je pomembneje, njegovega neuspeha. Torej dvojni travmatizem: vdor užitka in neuspeh, da bi resnično odgovorili na vednost, h kateri poziva.

Toda videli smo, da se govoreče bitje ne more zadovoljiti z dejstvom, če mu ne da smisla. Če se hoče v njem prepoznati in znajti, mora biti radovedno. Na vprašanje, ki mu ga postavlja užitek, mora poskušati odgovoriti, in ta odgovor lahko išče – kljub temu, da ga ne najde – le v izrazih simbolnega Drugega, kraja artikulacije vednosti. Seveda lahko brklja dozdevke odgovora s pomočjo tako imenovanih predgenitalnih sredstev, ki so mu na voljo: temu pravimo fantazma. Toda subjekt še predobro ve, da »to ni tisto«, saj ob vsaki zadovoljitvi skrbno izmeri izkušeno razliko s pričakovano zadovoljitvijo.

Subjekta tako ne animira le to, kar tvori nezavedno realnost njegovega razmerja do realnosti (njegov fantazmatski užitek), ampak tudi in predvsem užitek, ki manjka – ki manjka vednosti, tudi nezavedni vednosti. Resnica je torej tisto, kar manjka vednosti in zaradi česar je vednost vselej nezadovoljliva. Resnica se manifestira v simptomu, je »resnica, ki se uveljavi v omalovaževanju razuma«, kot v istem tekstu pravi Lacan.

Ta manjkajoča resnica se lahko subjektu le vsili in v njem zbudi nemir, ki ga mobilizira in animira njegovo željo. Gre za peklenski stroj: krene lahko le po poti zahteve, torej označevalca, vendar pa ga natanko ta pot prikrajša za ustrezni odgovor, za logični odgovor nemožnosti. Ker mu ta peklenski stroj ne razkrije tistega, kar lahko z ozirom na vselej perverzno razsežnost, povezano z objektom *a* želje, dejansko imenujemo njegova singularna perverznost, ga lahko hrani

le s svojim upanjem. Želja, *Wunsch*, oziroma voščilo [*souhait*] ni nič drugega kot upanje na pravi odgovor, subjektivno upanje, da bo končno ugledal odprtje pravih vrat, ki vodijo v polje, v katerega hoče vstopiti, v polje resnične vednosti o užitku. Subjektov dialog z njegovimi partnerji se tako nadaljuje v neskončnost, s čimer ohranja upanje.

Toda tako kot ni Ženske [*La femme*], tudi ni Pravih vrat [*La bonne porte*] in Dobrega darila [*Le bon cadeau*].

Še več: kljub temu, da je vsako darilo v prvi vrsti označevalec, ni prave ponudbe, ki bi psihoanalizo predstavila kot ponudbo resničnega dialoga. Psihoanaliza ni idealni dialog, v katerem bi bil odgovor končno zadnji odgovor na vprašanje, zaradi česar bi postalo samo vprašanje nenadoma odveč. Sleherni dialog, vključno z analitičnim, ni nič drugega kot ohranjanje tega upanja, in to do zadnjega: vrata realnega so trda [*solide*], nam še vedno v istem tekstu pravi Lacan, in doda: »ne v geometrijskem smislu, ampak v smislu nepredirnosti«. ²

Kot sem že omenil, lahko to seveda izrečemo, ponavljamo, komentiramo in celo teoretiziramo. Toda kakšne so posledice tega za nekoga, ki se posveča tem teoretskim vajam, kot tudi za tistega, ki jih posluša?

Ali je treba reči, da so teoretske vaje, ne glede na to, ali se izvajajo v analitični Šoli ali na univerzi, v osnovi prazne vaje, ki so namenjene ohranjanju varljive iluzije? In to s popolnoma nevednim sodelovanjem vseh udeležениh strank?

Je treba reči, da obstaja le izkustvo in da le to subjektu omogoči, da končno izve, katera vrata ga njemu samemu navkljub ohranjajo v skušnjavi, ki se je hkrati brani, saj še predobro ve, da so vrata narisana na zid in da se bo, če se bo zaletel skozi in znova popustil svojemu poželenju, da bi dal preblizu prste, znova udaril v glavo?

Psihoanalizo in njeno teorijo je seveda mogoče komentirati ure in ure ter za to porabiti dolga desetletja, vendar pa za tistega, ki se predaja tej vaji, iz tega ne izhaja nikakršna subjektivna sprememba.

² Pridevnik *solide* v geometriji pomeni »tridimenzionalen«. *Op. prev.*

Brez izkušnje njene ponavljajoče se nemoči in njenih singularnih poti, značilnih za vsakega od nas, seveda ni mogoče pojasniti njenega razmerja do realnosti kot tudi ni mogoče spremeniti realnosti.

Mislim, da smo dovolj dobro pokazali, da prav tako ni možna nobena orientacija v strukturi želje, če le-ta ni konstruirana. Struktura ni izkustvena danost, temveč je del izkustva oziroma postopka, kar pa še ne pomeni, da je iz njega ni treba izluščiti. Oziroma, kot na nekem drugem mestu zabavno pravi Lacan: čeprav za to, da bi se zaleteli v zid, ne rabimo načrta hiše, pa je še vedno bolje imeti načrt, s katerega je razvidna razporeditev elementov, naključij in presenečenj, ki jih srečamo v analitičnem izkustvu. Ta načrt je predpostavljen v njegovem postopku in je z njim homogen.

V zadnji instanci lahko torej le priznamo, da smo tako kot drugje tudi tukaj prepuščeni kontingenci. Celo najspornejši teoretski diskurz lahko namreč z neko naključno potezo pri poslušalcu izzove presenečenje, njegov razlegajoči se odmev lahko napoveduje možni odgovor na njegovo vprašanje. Drugače rečeno, lahko je znamenje predpostavke vednosti in generira transfer do psihoanalize. Vsi se spomnimo, kako je Podganar srečal Freuda – z branjem *Psihopatologije vsakdanjega življenja*, ki mu je dalo vtis, da avtor govori o njem. Spomnimo se tudi, da Freuda ni obiskal zato, da bi vstopil v analizo ali ozdravil svoje obsesije, ampak da bi od njega dobil pričevalo, ki potrjuje, da ni zločinec, kot mu vztrajno ponavljajo njegove obsesije.

Da bi vprašanje, ki animira subjekta, vključno z njegovimi teoretskimi zanimanji, našlo svoj odgovor in svojo pravo orientacijo, se mora subjekt podvreči postopku, saj vednost o obstoju kastracije ničemur ne služi, če si je nismo z grenkimi izkušnjami vtisnili v kožo, kot pravi Lacan v *Še*. K čemur bi dodal: če si je nismo z grenkimi izkušnjami vtisnili v kožo zato, da občutek vaše kože ne bo več isti kot prej. Ne zagotavljam, da je koža zaradi tega vselej mehka ali večno mlada, vendar postane občutljivejša za morebitne življenjske nežnosti – seveda za čas, ki nam je odmerjen.

Prevedla Ana Žerjav